

Altay Türklerinin arlık Rusya'ya Katılış Sürecinde Altay Dini Misyonunun Faaliyetleri (XIX.Yüzyıl)

Yazarlar

Ali Hüsgünel^{1*}

Mensubiyet

¹Tarih Anabilim Dalı Doktora Programı, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeditepe Üniversitesi, İstanbul, 34755, Türkiye.

*Yazışma yapılacak kişi: alihusgunel@yeditepe.edu.tr

Özet

Çarlık Rusya XVII-XIX. yüzyıllar arasında Altay Türklerinin yaşam alanlarını işgal etmek sureti ile yerel halklar üzerinde dini ve kültürel alanda düzenlemelerde bulundu. Altay'da XVIII. yüzyılın başlarında Hristiyanlık dinine çağrılar konar-göçer Altay halkları arasında bir revaç görmedi. Çarlık Rusya'nın Altay kolonizasyon faaliyetlerinin destekleyici kurumları arasında Altay Dini Misyonu önemli bir yer teşkil etti. Çarlık Rusya, 1828 yılından itibaren Rus Ortodoks Kilisesi vasıtasıyla devlet dini olan Ortodoksluğu yaymak, Rusya'nın çok uluslu ve dini açıdan farklı nüfusları arasındaki misyonerlik faaliyetlerini genişletme kararı aldı. Altay Dini Misyon başkanları tarafından misyonerlik faaliyetleri kalıcı kurum ve faaliyetlere dönüştürüldü. Altay'ın tüm bölgelerinde dua evleri, kiliseler, manastırlar, dini şube ve misyon cemiyetleri, okullar ve sağlık kurumları açıldı. Altay sahasında açılan tüm misyon kurumları ile bölgenin yerleşim, idari, iktisadi, dini ve kültürel yapısında etkileri görüldü. Altay Dini Misyonu faaliyetleri ile Altay sahalarının Çarlık Rusya'ya katılma süreci hızlanarak, kolonizasyon faaliyetleri pekiştirilmiş oldu.

Bu makalede Altay Türklerinin Çarlık Rusya'ya katılış süresindeki Altay Dini Misyonunun faaliyetleri ve kolonizasyon sürecine etkileri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Altay; altay dini misyonu; çarlık rusya; hristiyanlık, ortodoksluk

GİRİŞ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması ile eskiden birlik içerisinde yer alan devlet ve topluluklarının tarihlerini somut veriler ışığında objektif olarak inceleme imkânları ortaya çıkmıştır. Türk Cumhuriyetleri içerisinde bağımsızlıklarını kazananlar oldukları gibi Rusya'nın merkezleşmiş yapısında kalan özerk Türk Cumhuriyetleri ve toplulukları da yer almaktadır. Türk tarihinin başlangıcından günümüze kadar her döneminde stratejik ve kavşak konumunda bulunan kadim Türk yurdu Altay, Rusya Federasyonu'nun yeni idari yapılanması içerisinde kalmıştır. Altay Cumhuriyeti tarihi ve nüfusu ile XVII-XIX yüzyıllar arasında Çarlık Rusya tarafından işgal edilip hızlı bir kolonizasyon sürecine girmiştir.

Altay Cumhuriyeti günümüzde Rusya Federasyonu, Sibiry Federal Bölgesi idari birimi sınırları içerisinde yer almaktadır. Altay Cumhuriyeti; Batı-Sibiry'nin güneyinde yer alıp, kuzey-batıda Altay Kray, kuzey-doğuda Kemerovo bölgesi-Kuzbass, doğuda Hakasya ve Tuva Cumhuriyeti, güneyde Moğolistan ve Çin Halk Cumhuriyetleri, güney-batıda ise Kazakistan Devleti ile sınır komşusudur. (İRA-I, 2002, s. 13-18).

Altay Cumhuriyeti, 92,9 bin km²'lik yüz ölçüme sahiptir. Ülke nüfusu 2022 yılı resmi verilerine 221 559 bin kişidir. Başkenti, Gorniy-Altay'dır. Altay Cumhuriyeti idari olarak 10 bölgeye ayrılır. Bu bölgeler; Koş-Ağaç, Onguday, Turoçak, Ust-Ulagan, Ust-Kan, Ust-Koksa, Çemal, Maymin, Çoya ve Şebalin'den oluşur¹.

Rusya Federasyonu'na bağlı özerk Altay Cumhuriyeti, 1922 yılından itibaren Oyrat, 1948 yılından sonra Gorno-Altayskaya Avtonamnaya Oblast, 1991 yılından itibaren ise özerk Altay Cumhuriyeti olarak isimlendirilmiştir. Çarlık Rusya Ekim Devrimi (1918) öncesinde Altay idari olarak Tomsk vilayetinin Biysk kazasına bağlı idari yapılanma içerisinde yer almıştır.

XVI. yüzyılın ortalarında Kazan-Hanlığının işgalinden sonra Yermak komutasındaki Ruslar 1582 yılında Sibir-Hanlığı topraklarını işgal ettiler. Küçüm-Han, 1598 yılında son mücadelesini İrmen nehrinin Ob nehrine döküldüğü yerde² kaybetti. XVI. yüzyılın ortaları ve XVII. yüzyılın başlarında Altay halklarının komşuları Ruslar oldu (Miller, 1937, s. 234).

Sibir-Hanlığının hakimiyetindeki sahalara Ruslar tarafından kaleler yapılmaya başlandı. 1586 yılında Tümen, sonrasında Tobol, Tara, Surgut ve diğer kaleler inşa edildi (Miller, s. 272). Sibir-

¹ Altay Cumhuriyeti ile ilgili güncel verilere devlet resmî sitesinden ulaşılmıştır. Bakınız; <https://altai-republic.ru>

² Novosibir bölgesi

Hanlığı döneminde Altaylıların komşuları olan Baraba, Çat ve Euşta isimli Türk toplulukları hanlığın ortadan kaldırılmasından sonra Rus uyrukluğunu kabul etmek zorunda kaldılar.1598 yılından itibaren kendi öz topraklarında yaşayabilmek için Ruslara yasak ödemeye başladılar (Fişer, 1774, s. 433). 1604 yılında ise Euşta topraklarında Tomsk kalesi kuruldu. Tomsk kalesinin kurulması ile Rus sınırları Ak-Telengit topraklarına kadar ulaştı (Golubev, 1890, s. 1).

Çarlık Rusya yerel yönetimleri XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde Altay halklarından olan Askıştım, Togul, Tabag ve Kerey boylarının bazen tümünden bazen ise kısmen yasak almışlardır (Samaev, 1991, s. 53-75). XVII. yüzyılın başlarında hangi Altay topluluklarının hem Oyratlara hem de Ruslara bağlı oldukları kesin olarak belirtmek güçtür. XVII. yüzyılın ortalarında ise birçok Altay kabilesi hem Cungarlara hem de Ruslara bağımlı hale gelmiştir. Güney-Sibirya halk toplulukları içersinden her iki devlete de ayrı ayrı vergi ödemek zorunda kalan Şor, Barabin ve Hakasların bazı boyları yer almaktaydı (Samaev, 1991, s. 75). Altay halkları arasında her iki devlete vergi ödeyen kabileler arasında ise Tubalar, Çalkanlar, Kumandiler, Doğu-Telengitler (Teless), Ak Telengit-Kıştımları (Askıştım, Tagab, Togul, Keret, Bayan ve diğer Altay-Telengit otoklarında yaşayan çeşitli soylar sayılabiliirdi (Samaev, 1996, s. 24). Cungar-Hanı Batur, 1640 yılında Rusya ile aralarında bulunan Altay'da ki sorunlu olarak nitelediği bölgelerdeki halkın her iki tarafa da haraç ve vergi ödemeleri gerektiği görüşünü ortaya attı (Zlatkin, 1964, s. 123).

Çarlık Rusya XVIII. yüzyılın başlarında Yukarı-Yenisey, İrtiş ve Obi nehirlerinin çevrelerine kadar olan sahalarda hakimiyetini genişletmiştir (Şunkov, 1958, s. 93). Çernolutskaya Sloba çevresinde Rus yerleşkeleri oluşmaya başlamıştır. Rus yerleşkelerinin oluşumu ile İrtiş nehrinin ön sahaları ve vadileri ile orta Yenisey nehri havzaları Çarlık Rusya devlet sınırlarına katılmıştır (Bahruşin, 1928, s. 169). Rusların güney ve güney-doğu Sibirya sahalarında hakimiyet kurma çabaları Rus ve Cungar'lar arasındaki ilişkilerin başlamasına neden oldu. XVIII. yüzyıl siyasi olayları genellikle Rus-Altay halkları ile Altay-Sayan halklarından kaynaklanan olaylar şeklinde gelişme gösterdi. Altaylıların yaşam alanları bu tarihlerde Cungar Devletinin hakimiyeti altında bulunmaktaydı (Umanskiy, 1980, s. 169). XVIII. yüzyılın başlarında Hristiyanlık dinine çağrılar konar-göçer Altay halkları arasında bir revaç görmedi. Rus köylüleri ile birlikte yaşayan Berezov, Mayme, Tarhan ve Ulala yerel sakinleri 1789-1799 yılları arasında misyon faaliyetleriyle Hristiyanlık dinini kabül ettiler. Bu köylerde yaşayan Altaylılar kısa zaman sonra kendi inanışları olan gök-tanrı ve şamanizme geri döndüler (Harlampoviç, 1905, s. 28).

Çarlık Rusya merkezi hükümeti Cungarya topraklarını ele geçirmek ve Rus uyrukluğunun kabulünden sonra ise Cungar Han'ının kendi tebalarında olan vatandaşları gibi Chin İmparatorlu'ğuna karşı korumak için diplomatik girişimlerde bulundu (Zlatkin, 1964, s. 354). Chin İmparatorluğu ise 1753 yılından itibaren Cungarların kendi aralarındaki taht mücadelelerinden faydalanmaya başlamışlardı (Moisev, 1983, s. 55). Chin İmparatorluğu tarafından, Dabaçi Han'ın 8 Temmuz 1755 tarihinde esir edildi (Zlatkin, 1964, s. 292). Dabaçi Han 1760 yılında esir şekilde Pekin'de öldü (Gureviçh, 1989, s. 258). Dabaçi Han'ın ölüm tarihi aynı zamanda Cungar Hanlığı'nın yıkılış tarihi olarak kabul edilmektedir.

Rusya Dış İşleri Başkanlığının 16 Ekim 1756 tarihli Zengor'ların uyrukluğa kabul ve Aşağı-Volga sahalarına göç ettirilme hakkındaki kararnameyi uygulamaya geçirdi³ (AVPR). Çarlık Rusya Dış İşleri Başkanlığı'nın 20 Mayıs 1757 tarihli kararnamesi ile Zengor'ların Aşağı-Volga'ya ayrı partiler halinde göç ettirilmesi kararlaştırıldı. Rus uyrukluğunu yeni kabul eden Altaylıların çoğunluğu, 1757 yılının yaz aylarında Kuznetsk, Kolıvan ve İrtiş askeri hatlarında bulunmaktaydılar. Aşağı-Volga'ya göçleri kararlaştıran Altaylılar için Biysk kalesinde 28 Temmuz 1757 tarihinde Bolşhoy-Koşa⁴ olarak isimlendirilen göç kafilesi oluşturuldu. Bu göç kafilesine kreşen olmayanlar ile Aşağı-Volga'ya göç edene kadar amanat⁵ olarak belirlenen miktarları kalelere bırakmayanlar alınmayacaktı⁶ (AVPR).

Çarlık Rusya Dış İşleri Başkanlığı 31 Aralık 1758 tarihli kararnamesini yayınladı. Bu kararname ile Sibiryա bölgesi yerel idarecilerinin Kolıvan-Kuznetsk askeri hattında bulunan birlikler ile Altay'da henüz Rus uyrukluğunu kabul etmeyenlerin zorla uyrukluğa geçişlerinin sağlanması için güç kullanma izni verildi⁷ (TsGVIA-SSSR). Kazak saldırıların yaşandığı dönemde bölgede az sayıda dahi olsa Rus birliklerinin etkileri görülmektedir. Gorniy-Altay'da Rus uyrukluğunu kabul etmemiş az sayıda insan kalmıştı. Şiryayev komutasındaki Kolıvan-Kuznetsk askeri birlikleri 28 Şubat 1758'de Altay'dan ele geçirdikleri kişileri ilk önce Nikoloevskaya ileri karakoluna sonrasında Aşağı-Volga'ya gönderildi (Potanin, 1867, s. 113).

Çarlık Rusya, Cungar Hanlığının yıkılmasından sonra sınırlarının güvenliğini sağlamak amacıyla Telengit yaşam alanları olan Gorniy Altay topraklarını kendi sınırlarına katmayı amaçladı. Rus

³ AVPR, F.113, Op. 113/1, D.4, 1755-1757 g. L. 588-595

⁴ Büyük-Karavan

⁵ Rehine

⁶ AVPR, F.113, Op. 113/1, D.3, 1757 g. L. 215

⁷ TsGVIA-SSSR, F.20, Op. 1/47, D.596, L.8)

hükümeti bu amaçla 1759 yılının sonlarında alınan bir karar ile Ust-Kamenegorsk kalesinden Buhtarma nehri boyunca Teleç Gölüne kadar ki hatta uygun yerlere kaleler ve ileri karakollar kurmak istemiştir.

Rus hükümet senatosununun 12 Ocak 1761 tarihli kararnamesi ile Gorniy-Altay'da yaşayan halklarının Rusya uyrukluğunu kabul ettiklerini ve bölgede bulunan değerli maden yataklarının işletilmesindeki yaşanan sorunların ortadan kaldırılması için askeri güvenlik hattının yapılması tekrardan kararlaştırıldı⁸ (AVPR). Gorniy Altay'a bu kararname gereği 1761 yazında üç defa daha ekspediyon heyetleri gönderildi. Fakat bu heyetlerden sonuç alınamadı ve Gorniy-Altay toprakları Rus sınır ve savaş hattının ilerisinde kalmaya devam etti (Slovtsov, 1886, s. 264).

Rus hükümeti 1811 tarihinden itibaren Kolıvan-Kuznetsk savaş hattının ileri bölgelerini Rus halklarının yerleşmesine açma kararı aldı. Kolıvan-Kuznetsk hattının ilerisinde bulunan Kolıvan-Voskresensk Maden Fabrikası idaresi gelen Rus halkının kayıt altına alınmasına ve bölgeye yerleşmesine izin verdi (Mukeva, 2014, s. 39-41). Rus halkının Altay-Telengit otoklarının yaşam alanlarına yerleşmeye başlamasından sonra resmi olarak bu alanların sınırları içerisinde olduğunu ilan etme sürecine girdi. Rus hükümeti 22 Haziran 1822 tarihli kararnamesiyle Biysk, Altay dağları ve Çin sınırlarına kadar ki yol hattını⁹ Kolıvan-Voskresensk Maden Fabrikası envanterinde olduğunu ilan etti (Golubev, 1890, s. 375). Altay-Telengit topraklarını Çarlık Rusya Devlet sınırlarına katıldığına dair kararnamesini yayımlamış oldu.

1822 tarihli kararname ile fabrika işçilerinin yerleşimi hızlanarak kolonizasyon sürecini başlattı. XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Kolıvan-Kuznetsk hattında 54 yerleşke kurulup erkek nüfus sayısı 2394 olarak tespit edildi (Samaev, 1991). Çarlık Rusya 1828'den itibaren Altay coğrafyasında kurduğu Altay Dini Misyonu'nun faaliyetleri ile gerek yerleşmenin gerekse yerel halkların kültürel ve dini yönden Rus-Ortodoks yaşam kültürünü kabul etmelerine çalışmıştır (Landışev S. , 1864, s. 20). Çarlık Rusya, Altay Türklerinin ülkeye katılmalarından itibaren yerel halklar üzerinde bir takım ideolojik düzenlemeler yapmak için girişimlerinde bulundu. Bu ideolojik düzenlemeler ilk olarak din ve kültürel alanlarda sağlanmak istendi.

⁸ AVPR, F.130, Op. 130/2, D.2, 1751-1760 g. L.209

⁹ Kolıvan-Kuznetsk Hattı

BULGULAR

Altay Dini Misyonunun Kuruluşu

Çarlık Rusya, 1828 yılında Rus Ortodoks Kilisesi vasıtasıyla devlet dini olan Ortodoksluk'u yaymak, Rusya'nın çok uluslu ve dini açıdan farklı nüfusları arasındaki misyonerlik faaliyetlerini genişletme girişimlerinde bulunmak istedi (TEV, 1888). Rus yönetimi Ortodoks Kilisesinin yönetim organı olan Kutsal Sinod ile alakalı 24 Aralık 1828 tarihli özel bir kararname ile İrkutsk, Kazan ve Tobol episkopostluklarına¹⁰ misyonerlik faaliyetleri ve bu faaliyetlerde çalışacak kişilerin seçilip, faaliyetlerine başlamaları talimatını verdi¹¹ (PSZ.II, 1830). Kutsal Sinod'un 15 Aralık 1828'de Altay Dini Misyonunun kuruluşu ile alakalı kararı 22 Mayıs 1830 tarihinde onaylanıp yayınlandı. Bu tarih Altay Dini Misyonu'nun kuruluş tarihi olarak kabul edilmektedir. Altay Dini Misyonu'nun kurucusu ve ilk misyon görevlisi Arhimandrit Makariy Gluharev¹² olmuştur (Verbitskiy, 1885, s. 142).

Makariy Gluharev 29 Ağustos 1830'da Biysk şehrine gelmiştir (Romanenko, 2016). Biysk şehrindeki misyon faaliyeti 2 Eylül 1830'da yeni kreşenlerden Altaylı İeremey Paraev'in (Şişkov) yanında yaşayan 17 yaşındaki Altaylı Eleske'nin kreşen seronomisi için Ulala'ya davet edilmesidir. Makariy bu davet karşısında 7 Eylül'de Ulala'ya gitmiştir. Eleske'yi vaftiz ettikten sonra ona İoanno ismini verdi. Makariy tarafından vaftiz edilen Eleske yeni dine katılmaktan memnun olduğunu belirtmesine karşın ailesinden çekinmiştir. Bu sebep ile Makariy Eleskey'i kendisiyle birlikte Biysk şehrine davet edip kendisinin misyon faaliyetlerinde tercümanı olmasını istemiştir. Eleske, Biysk şehrinde yaklaşık iki hafta kalmasına rağmen tekrardan Ulala'ya ailesinin yanında çiftçilik yapmaya geri dönmüştür (Harlampoviç, Pisma Arhimandrita Makariya Gluhareva Osnovatelya Altayskoy Missii, 1905, s. 17).

Makariy'in 7/20 Eylül 1830¹³ tarihindeki ilk vaftizi aynı zamanda Altay Dini Misyonu'nun ilk misyon faaliyeti olarak günümüzde dahi kutlanmaktadır (Romanenko, 2016, s. 28). Altay Dini Misyonu¹⁴ isimlendirilmesi Kutsal Sinod'un kuruluş kararnamelerinde ve 1845 yılına kadar ki

¹⁰ Episkopostluk:

¹¹ Polnoe Sobranie Zakanov Rossiyskoy İmperii (sonrasında- PSZ)

¹² Mihail Yakovleviç Gluharev

¹³ Altay Ruhani Misyon'unun misyon başlangıç günü anısına 20 Eylül 2015'de Gorniy-Altay'a, tüm Rusya'nın ve Moskova'nın Kutsal Patriarh'ı Krill tarafından Altay Ruhani Misyon'unun 185 yılı anısına büyükçe ve kutsal olduğu kabul edilen haç, ayin ile dikilmiştir.

¹⁴ Altayskuyu Duhovnyuyu Missiyu

tarihi kaynaklarda Altay Misyonu, Altayskaya Missiya olarak nitelenmektedir. Çünkü 1834 yılına kadar Altay misyonerlik faaliyetleri Tobolsk piskoposluğu tarafından idare ediliyordu. Tobolsk piskoposluğunun Altay’da yapmış olduğu misyonerlik faaliyetleri Biysk Misyonu’nun bir parçasını teşkil ediyordu¹⁵ (RGİA). Bu misyon Tomsk piskoposluğunun kurulmasından sonra Altay Misyonu veya Altay Kilisesi Misyonu isimleriyle nitelendi (Landışev S. V., 1856, s. 1). Kutsal Sinod tarafından ise 1845 yılından itibaren Altayskaya Duhovnaya Missiya olarak anılmaya başlandı (Romanenko, 2016, s. 28).

Makariy Gluharev Dönemi (1830-1844)

Makariy Gluharev’in 1830’da Ulala’da bulunduğu dönemde az sayıda yerleşik aile bulunmaktaydı. Ulala’da arıcılık ile uğraşan 3, kreşen olan yerel 4 ve kreşen olmayan yerel 15 aile bulunuyordu (Verbitskiy, 1885, s. 184). Makariy bu sebeple kuracağı misyon faaliyetlerinin merkezi olarak Ulala’yı seçti. Makariy bu amaçla 1831’de misyon faaliyetleri gerçekleştirmek için bir izba¹⁶ satın aldı. Makariy, Ulala yerel ahalsinin zorla vaftiz edilmekten korktukları ve Kuznetsk bölgesine göçe hazırlandıklarından Ulala’dan ayrılmıştır. Ulala’dan 10 verst uzaklıktaki Mayme köyüne yerleşmiştir (Verbitskiy, 1885, s. 185). Mayme köyünde 1831’de misyonun ikinci kamp alanı olarak nitelenecek gayri Rus tüccar A.S. Çendek’in evlerinden birini misyon faaliyetlerinde kullanmıştır (Vladimirova, 2015, s. 20). Ulala ve Mayme çevresindeki yerli ahalinin tamamı Makariy tarafından 1834 yılına kadar vaftiz edilmiştir. Makariy yerli ahalinin vaftiz edilmesinden sonra misyonun merkezini Ulala’da kurmuştur¹⁷ (TEV, 1880, s. 17).

Makariy, Altay’daki misyoner faaliyetlerinin kurucusu ve idarecisi olmuştur. Altaylıların dil ve inanışlarından kaynaklanan din değiştirmelerindeki zorlukları aşmak için bir metod geliştirmiştir. Altay sahasında yaşayan inorets¹⁸ nitelediği ulusları sadece kreşen etmekle kalmayıp onları yerleşik hayata geçirmek, kültürel seviyelerini yükseltmek, üretim faaliyetlerini öğretmek, üretim yapmalarını sağlamak, maddi kazanımlar ile devlete ve kanunlarına biat eden halk kütlelerine dönüştürmek istemiştir.

¹⁵ RGİA, F. 797, Op.3, D. 12652

¹⁶ İbadet evi

¹⁷ Tomskaya Eparhialnaya Vedomosti (sonrasında-TEV)

¹⁸ Rus olmayan, yabancı olarak görülen yerel halk terimi

Makariy, Altay misyonunun başlangıç yıllarında birçok zorluklar ve olumsuzluklarla karşı karşıya kaldı. Misyon faaliyetlerindeki tek gelir kaynağı yıllık olarak almış olduğu 350-ruble olan eğitim ödeneği idi (Kreydun, 2008, s. 33). Makariy maddi sıkıntı yanında personel sıkıntısında çekmiştir. Biysk şehrine birlikte geldiği yardımcısı Vasiliy Popov 9 Kasım 1830'da ölmüş ve diğer yardımcısı Aleksey Volkov ise Mayıs 1831 yılında evlenerek misyon faaliyetlerinden ayrılmak istemiş ve 1832'de ayrılmıştır. Fakat bütün olumsuzluklarına rağmen Makariy Altay'daki misyon çalışmalarına devam etmiştir. Makariy'in misyonerlik faaliyetlerine 8 Haziran 1831'de Petra Litiskiy adındaki 70 yaşındaki Mayme'de yaşayan inaçlı bir Rus köylüsü yardım etmiştir (Harlampoviç, Pisma Arhimandrita Makariya Gluhareva Osnovatelya Altayskoy Missii, 1905, s. 28-29). Makariy'in misyon faaliyetlerine daha sonraları Stefan Landışev, Mihail Niglitskiy, Sofiya Gustanova, Valmon ve Artemiy Lovitkskiy katılmışlardır. Makariy'in kendi öz kardeşi olan Aleksey Gluharev 1837'de Altay'a gelerek misyon faaliyetlerine katılmıştır. Aleksey Gluharev misyon faaliyetlerinden 1838 yılında ayrılarak Altay'ı terk etmiştir (Harlampoviç, 1905, s. 29-31) Makariy Gluharev misyonerlik faaliyetlerinde etkili olabilmek için Altay dilini ve kültürünü öğrenmek için büyük çaba harcamıştır. Makariy'nin 14 yıllık misyonerlik çalışmaları sonucunda Altay Türkleri içerisinde 645 kişiyi vaftiz ederek Hristiyan olmasını sağlamıştır. Altay Dini Misyonerlik faaliyetlerinin başlangıç evrelerinde Makariy, Mayme (1831), Ulala (1834) ve Mıyut (1839) köylerinde misyon kamp alanları, bunlara ek olarak ayrıca Ulala'da misyon evleri ve izbaları kurmuştur (Kreydun, 2008, s. 33).

Makariy benimsemiş olduğu misyonerlik metodları ile Altay yerel halkından vaftiz ettiği kişilerden Rusya kanunlarına uymalarını, Hristiyanlıktan dönmeyeceklerini ve şaman törenlerine katılmayacaklarına dair yazılı söz vermelerini, eski kutsallarına hayvan kurban etmemelerini, Ata-Kültü ve Gök-Tanrı inanışlarındaki unsurlarını terk etmelerini ve Şamanizm inanışlarından uzak durmalarını istemiştir (Potapov, 1953, s. 201). Makariy Altay yerel halkının yerleşik yaşantıya geçmesi ve Avrupa kültürünü benimsemeleri için merkezi idareden birtakım düzenlemeler için isteklerde bulunmuştur. Çarlık Rusya Devlet Meclisi 17 Temmuz 1826 tarihli kararnamesiyle vaftiz edilmeyi kabul eden yabancıların¹⁹ ve sonrasında Hristiyan dinine girenlerden 3 yıllığına yasak ve diğer vergilerden muaf tutulmalarını, eski cezalarının affedilmesi düzenlemeleri yapılmasını uygulamaya koymuştur (PSZ.II, 1833) Bu uygulama ile zaysanların hakimiyetinde

¹⁹ İnorets

bulunan yerel halkın vaftiz ve yeni dinin kabulü ile yeni yerleşim alanlarına yerleştirilip merkezi hükümet görevlilerine karşı sorumlu olmaları amaç edinilmiştir²⁰ (Nosov, Russkiy Missioner, 1992). Makariy yerel halkı yerleşik hayata yönlendirmek için ev, hayvan, tarım araçları, tahıl ve sebze yardımlarında bulunmuştur²¹ (TGV, 1868, s. 13-14).

Altay Dini Misyonun ilk yıllarında çocukların eğitimi için kurumsal örgütlenmeler oluşturulmuştur. Makariy tarafından 1830 yılında Ulala ve Mayme'de erkek ve kız çocukları için ücretsiz misyoner okulları açılmıştır (Potapov, 1953, s. 201). Bu okullarda bizzat Makariy tarafından Rus dilindeki eserler Altay yazı diline uyarlandırılmıştır (Çevalkov, 1894). Açılan erkek ve kız misyoner okullarında eğitim sistemin nihai hedefi misyon faaliyetlerinin amaçları doğrultusunda yapılanmıştır. Özellikle, Slav ve Rus grameri, Hristiyan din kanunları, kilise ilahileri ve aritmetik temel konuların eğitimi gerçekleştirilmiştir. Altayca eğitim kitaplarının olmamasından dolayı Makariy tarafından temel dini bilgiler ve dua kitapları Altayca'ya tercüme edilmiştir. Böylece inorets olarak görülen yerel halk kendi dillerindeki eğitim materyalleri ile Hristiyan dinini öğrenmeleri sağlanmıştır (Potapov, 1953, s. 200).

Makariy, Altay yerel halkları üzerinde şifacı kimliği ile çalışmalarda bulunmuştur. Gerek doğadan topladığı şifalı bitkiler yardımı ile gerekse sahip olduğu ilaçlar vasıtasıyla yerel halkların hastalıklarını tedavi etmeye çalışmıştır (Verbitskiy, 1886, s. 215). Makariy, 1897 yılına ait Tomsk Eparhial Vedomost'isinde "*Altay'daki son yıllarında tıp alanında uzmanlaştığını ve kendisine ait bir eczaneye sahip olduğunu, hasta olanlara ve kendisinden yardım bekleyenlere buradan ücretsiz ilaçlar verdiğini belirtmiştir.*" (Nosov, Russkiy Missioner, 1992). Ayrıca evsizler ve hastalar için 1838 yılında Mayme'de hastane tarzında bir bakım evi kurmuştur. Makariy'in kurmuş olduğu bu bakım evine Şamanist inançlı Altay yerel halkları ilk önce tedavi sonrasında ise vaftiz edilmek için bulunmuşlardır (Nosov, Russkiy Missioner, 1992). Misyon gerek Makariy gerekse sonrasında allopatiçeskiy ve gomeo patiçeskiy yöntemleri ile hastalara şifa olmaya çalışmışlardır. Hasta tedavisinde özellikle Artemiy Levitskiy, S.V. Landışev ve Sofiya de-Vilmon faaliyet göstermiştir (Verbitskiy, 1886, s. 216).

Makariy, sağlık sorunları ve Kudüs hacılığını sebep göstererek Altay Ruhani Misyonu başkanlığından 1843 yılında feragat isteğini Kutsal Sinod'a bildirmiştir. Makariy'in görevlerinden feragat talebi 1844 yılının temmuz ayı içerisinde neticelenerek yeni görev yeri Orlov Eparhiya'ya

²⁰ Russkiy Missioner

²¹ Tomskie Gubernskie Vedomosti (sonrasında-TGV)

ait Bolhovsk-Troitsk Manastırına 4 Temmuz 1844 tarihinde tayin edilmiştir (Verbitskiy, 1886, s. 219). Makariy, Altay Dini Misyonundaki tüm görevlerinin idaresini 4 Temmuz 1844'da öğrencisi olan Stefan Landışev'e bırakmıştır (Potapov, 1953, s. 200). Makariy aynı gün hayatının sonuna kadar dönmek üzere Altay'dan ayrılmıştır. Gorniy-Altay'da bulunmamasına rağmen Makariy Altay Dini Misyonuna para, ders kitapları ve eğitici misyon personeli göndermeye devam ederek bağlantısını destekleriyle sürdürmüştür²².

Stefan Landışev Dönemi (1844-1865)

Makariy Gluharev'in Gorniy-Altay'dan ayrılmasından sonra Stefan Landışev idaresindeki (1844-1865) Altay Dini Misyonu'nun faaliyetlerinde fazla bir değişiklik yaşanmamıştır. Altay yerel halkları arasındaki vaftiz ve din değiştirme misyonu yaygınlaşarak artırılmaya çalışılmıştır. Altay Dini Misyonu merkezi konumunda olan Ulala kamp alanı çevresindeki 1842'de kurulmuş olan Mıyutinsk kamp alanı genişletilmiştir. Altaylıların yeni Kreşen olanları bu kamp alanına yerleştirilmiştir (Potapov, 1953, s. 202). XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Semı nehrinin (Katun nehrinin sol kolu) kendi akış yönü ve çevrelerinde 14 yeni misyon yerleşkesi, 1 kilise ve 8 ibadet evi, 7 misyoner okulu kuruldu. Misyon yerleşkelerinde Rus 1777, Kreşen-İnorets 1349 ve gayri Kreşen 1000 kişi yaşamaktaydı²³ (RGİA).

Stefan Landışev öncülüğünde misyon faaliyetlerini genişletmek amacıyla Çerno-Anuy (1844), Ursul (1855), Makaryevskiy (1856) kamp alanları kuruldu. Altay Dini Misyonu, Çemal bölgesinde misyonerlik faaliyetlerini genişletmek ve Altaylı-Kreşen 25 aile için 1850 yılında yeni kamp alanı kurdu (Landışev S. , 1864). Altay'daki misyon kamp alanları ilerleyen yıllarda açılmaya devam ederek arttı. Altay Misyonu 1858 yılında Şorların arasında Kuzedyevskiy adında bir kamp alanı daha kurdu. Bu kamp alanı Makaryevskiy kamp alanından getirilen Şor ve Kumandin Kreşenlerinden oluşmaktaydı. Kuzedyevskiy kamp alanını ünlü Altay misyoneri V. Verbitskiy idaresinde gelişme gösterdi (Potapov, 1953, s. 202).

Kutsal Sinod tarafından 1855 yılında Altay Dini Misyonu'nun faaliyetlerinin denetlenmesi amacıyla Altay'a müfettiş gönderilmiştir. Müfettiş olarak gönderilen O. Parfeniya'nın raporunda Altay misyonunun 5 kamp alanı ve 4 kiliseden oluştuğu, misyon faaliyetlerinde 1 başpiskopos, 2

²² RGİA, f.797, op.37, d.23, l.85

²³ RGİA, f.797, op.440, d.1257, l.6-7

hieromonk-papaz, 3 papaz, 5 kâtip ve 2 papaz adayı acemi öğrenci bulunduğu, devlet hazinesinden yıllık 571 ruble 41 kopeyk harcama yapıldığı belirtilmiştir. Parfeniya'nın raporunda ayrıca S. Landışev başkanlığında Mihail Andreviç Nevskiy tarafından 10 yeni misyon yerleşkesi ve 7 misyoner okulunun açıldığı, yeni kurulan misyoner yerleşkelerindeki yeni vaftiz edilen yerel halka tarım ve sebze yetiştiriciliği ile yerleşik yaşam kültürlerinin öğretildiği, yeni kreşen olanların bakım ve tedavilerinin yapıldığı belirtilmiştir. Müfettiş Parfeniya tarafından oluşturulan bu rapor 22 Nisan 1856 tarihinde Kutsal Sinod'a ulaştı. Kutsal Sinod kendisine ulaşan bu rapor gereğince Gorniy-Altay çevresinde yapılacak misyonerlik faaliyetlerinin icrası, materyallerin temini, personel işesi ve maaşlarının ödenmesi için 5 yıl boyunca yıllık 5000 rublelik bir bütçeyi onayladı (Altayçinov, 1937, s. 18-20)

Altay Dini Misyonunun faaliyetlerine Altay sakinleri içerisinde gönüllü ve zorunlu olanlar alaka göstermeye başladı. Kreşen olup Hristiyanlık dinine geçenler arasında genellikle fakirler, düşkünler, yetimler ve sarhoşlar bulunmaktaydı. Altay ahalisinin bu durumu misyon raporlarında bizzat misyonerler tarafından belirtilmiştir. Altay yerel halkları arasında bir grup din değiştirmenin maddi imkanlarından, yasak vergilerinin muafiyetinden ve çeşitli cezaların affı için gönüllü olarak Hristiyan olmuşlardır. Fakat bu grup içerisindekiler Hristiyanlık dininin gereklerini yerine getirmemiştir (Solodçin, 1868, s. 910)

Altay halkları arasında hiçbir şekilde vaftiz edilmeyi ve din değiştirmeyi kabul etmeyen milli bir grup bulunmaktaydı. Bu grupta yer alanlar genellikle misyonerlik faaliyetlerinin başladığı alanları terk edip başka alanlara göç eden ahaliden oluşmaktaydı (Potapov, 1953, s. 203) Fakat göçün mümkün olmadığı zamanlarda ise gelen misyonerler bu grup tarafından açık bir şekilde tehdit edilmekteydi. Bu tehdit olayları misyonun ilk kuruluş zamanlarından itibaren yaşanmaktaydı. Makariy Gluharev misyonerlik faaliyetleri için Anos vadisine giderken yolda Tatar-Gryuş ile karşılaşmış, kendi köyüne yapacağı misyon faaliyetlerini öğrenen Tatar-Gryuş Makariy'e "*bir daha köylerine gelmemesini, şayet gelir ise dövüleceğini ve hatta öldürülebileceğini belirtmiştir*"²⁴ (RGİA). Kreşen ve din değiştirmeyi kabul etmeyen milli grubun içerisinde bazen ailesinin izni olmadan gizlice vaftiz edilip din değiştiren gençler aileleri tarafından tahkir edilip engellenmiştir. Bu engellemelere örnek kızının gizlice vaftiz edildiğini öğrenen bir anne kızının boğazı sıkarak tam boğulacak iken akrabalarının son anda ki müdahalesi ile boğulmaktan kurtulmuştur²⁵ (GPİB,

²⁴ RGİA, f.796, op.440, d.1255, l.7

²⁵ Gasuderstvennaya Publiçnaya İstoriçeskaya Biblioteka (sonrasında-GPİB)

1886, s. 63). Kreşen olmayan yerleşkelerde yaşayanlar arasından gizlice kreşen ve din değiştiren kişi öğrenildiği takdirde yerleşke içerisindeki çadırı tüm eşyaları ile birlikte yakılırdı. Bu duruma örnek oluşturabilecek bir olay Paspaul köyünde 7 Aralık 1862 tarihinde gizlice kreşen olan bir kadın yaşamıştır (Dometian, 1863, s. 51).

Altay Dini Misyonu kreşen olmayan otoklar içerisindeki yeni vaftiz edilecek ve din değiştirecek kişileri korumak amacıyla bazı önlemler almaya çalışmıştır. Altay otokları içerisinde yeni Kreşen olanlar Rus köylerine ve yeni kurulan misyoner yerleşkelerine yerleştirilmiştir. Misyon, Altay ve Kalmık soy grupları içerisinde vaftiz edilmek ve din değiştirmek isteyenlerin engellenmemesini, korkutulmamasını ve mahkeme edilmemelerini yerel Rus yönetiminden talep etmiştir²⁶ (RGİA). Rus yerel makamları misyonun bu isteklerini Altay zaysanlarına ve soylu kişilerine emir şeklinde iletmiştir. Fakat, Rus yerel yönetiminin emirlerine rağmen Altay zaysan ve soylu kişileri kendi otoklarındaki halkın misyoner yerleşkelerine göçünü engellemek için faaliyetlerde bulunmuşlardır Kreşen olan ve olacakların cezalandırılması devam etmiştir. Altay zaysan ve soyluları misyon faaliyetlerini kabul etmeyip karşı tedbirler almaya çalışmışlardır (GPİB, 1886, s. 63).

Altay Dini Misyonu zaysan ve soylu kişileri elde edebilmek için çeşitli hediyeler ve maddi yardımlar yapmaya başlamışlardır. Böylece vaftiz ve din değiştirmek isteyen kişilere hoşgörü ile yaklaşılmasını temin edilmesi amaçlanmıştır. Misyon yeni Kreşen olanların zaysan ve demiçi seçimlerinde aktif rol almalarını istiyordu. Böylece otok birliğinin ve düzenin bozulması sağlanacaktı. Altay zaysan ve soyluları ise yeni kreşenlerin birlikte hareket edeceklerinden dolayı misyon faaliyetlerini engellemeye ve ortaya çıkan durumu merkezi Rus yönetimi Yabancılar İdaresine şikâyet ve protesto şeklinde iletmişlerdir (TEV, 1891, s. 3-4). Tomsk vilayeti idarecileri Altay Dini Misyonu'nun bu faaliyetlerinden vazgeçmelerini, otokların iç siyasetlerine karışmamalarını ve geleneksel yöntem ile gönüllülük ve yardım esasına dayalı misyoner faaliyetlerini yürütmelerini 1857 yılında misyon yönetimine bildirmiştir (Potapov, 1953, s. 205). Tomsk vilayet yönetiminin istediği şekildeki misyon faaliyetlerine devam edilmiştir. İnoretslerin tedavi ve yardımlar karşılığındaki gönüllülük esasına dayalı misyonerlik faaliyetleri devam etmiştir. İeromonah Dometian tarafından 1862 yılında Kebezen'de ilk olarak 7 Altaylı ve sonrasında 4 kişi daha hediye ve maddi yardım karşılığında vaftiz edilmiştir (Dometian, 1863, s.

²⁶ RGİA, f.796, op.440, d. 1255, l.18

45-52). Misyoner papaz Makariy Nevskiy tarafından aynı zaman zarfında Anos nehri çevresinde 3 Altaylı vaftiz edilmiştir²⁷ (RGİA).

Misyonerler yerel Altay halkının içinde buldukları kişisel zaaf durumlarından faydalanma yoluna gitmiştir. Özellikle mutsuz ve hayal kırıklığı yaşayan ayrıca aşırı sarhoş olan kişilerin zaaf dönemlerinde vaftiz ve din değişikliğinin çare olacağı misyon tarafından propaganda unsuru haline getirilmiştir. Böyle durumlara, sarhoş zamanında Kreşen olan Ediganlı Tegek ile on iki çocuğundan sadece 3'ü hayatta kalan Tıkçak'ın üzüntüsünden dolayı vaftiz edilip din değiştirmeleri gösterilebilir²⁸ (GAAK).

Altay misyonerleri yeni Kreşenlerin bir müddet sonra eski dinlerine dönmeleri için sayıca fazla yeni misyoner kamp alanları, kilise ve ibadet evleri kurmaları gerekiyordu. Fakat, tüm Altay halkını kapsayacak yeni kurumların inşası için misyonun bütçesi yoktu. Bu amaçla zengin Rus tüccarlarından bağış yöntemi ile yardım istendi. Altay'ın çeşitli yerlerinde yaşayan Rus tüccarların bağışları ile bu kurumlar kısa bir zaman zarfında kuruldu. Kebezen'de tüccar P. Trenihin, Onguday'da tüccar A.V. Sokolov, Çerno-Anuy ve İlinke'de yeni kreşenlerden Tyudenek, İnırge'de tüccar Petrova ve Mihaylova, Çemal'de tüccar A.V. Sokolov kiliselerin kurulmasına finansör oldular. Tuekte'de yaşayan V.S. Vorontsova, Nikolsk'da köylü L. Federova, Turaçak'ta krestiyanın Kazantseva, Beşpeltir'de yeni kreşen Kalmık N. Taçakova, Elikmanar'da krestiyanın A. Zıryanova, ibadet evlerini kurdular²⁹ (RGİA).

Altay Dini Misyonu artan maddi imkân ve örgütlenmesiyle Altay içlerine kadar olan alanlarda misyonerlik faaliyetlerini genişletti. Kebezen'de 1862 yılında misyoner kamp alanı kuruldu³⁰. Böylece, Biysk ve çevresindeki alanlar ile Teletsk Gölü çevresi misyon faaliyetlerinin etkisi altına girdi. Teletsk Gölü'nün doğu tarafları Çuluşman ve Başkaus havzaları misyon faaliyetlerinin dışarısında kaldı. 1861 toprak reformları sürecinde misyon maddi imkansızlıklardan dolayı bu bölgelere genişleme sağlanamadı. Altay Misyonu 1861 toprak reformundan sonra merkezi Rus hükümetinin “*Kalmık hattı ve topraklarında genişleme*” siyasetine uygun olarak “*İnoretslerin Hristiyanlık dini*” ile karşılaşmalarının sağlanması politikasını güttü. Çarın yüksek iradesiyle

²⁷ RGİA, f.796, op.440, d. 1255, l.9-11

²⁸ Gasudarstvennyy Arhiv Altayskogo Kraya, f.164, op.1, d.50, l.4-5, (sonrasında-GAAK)

²⁹ RGİA, f.796, op.440, d. 1257, l.14, 18,19, 28, 29, 38

³⁰ RGİA, f.796, op.440, d. 1257, l.18

Ulalinsk ve Çuluşman Manastırlarına “*Gasudar-İmparator*” 6444-ruble ve 3000 desyatın³¹ toprak bağışlandı³² (RGİA).

S. Landışev ve misyoner M. Çevalkov’un gayretleri ile 1857 yılında yeni Kreşen olan kadınların Anna Çevalkova, tarafından eğitilmesi ve dayanışması için Ulala’da “*Kadın Manastır Cemiyeti*” kuruldu (Potapov, 1953, s. 242). Kadın Manastır Cemiyeti sayesinde genişleyen kadın misyonu için Barnaul tüccarlarından A.G. Malkov’un yardımları ile bir manastır kuruldu Ulala’da 1863 yılında orta büyüklükte hram ve keliy inşa edildi. Bu manastırda Serefina Sarovskoy ve Anastasya Semenoy eğitimci olarak görev almışlardır (Nosov, 1993, s. 1-5).

Ulala sakinleri manastır ve ibadet mekanlarının Mayme nehri vadisinin verimli topraklarında kurulduğundan şikayetçi oldular. Fakat, Çar II. Aleksandır’ın 7 Şubat 1863 tarihli kararname ile vadilik alandaki verimli topraklar manastırın kullanımına bırakıldığı onaylandı. Şayet manastır mekanlarının bulunduğu arazide değerli maden ve mineral zenginlikleri keşfedilirse sahasın yönetimi eskisi gibi Maden İdaresine geçecek ve manastırlar uygun bir bölgeye taşınacaktı (Potapov, 1953, s. 243).

Çuluşman, Blagoveşenskiy (erkek) Manastırı 1864 yılında Altay yerel halklarının boş olan topraklarında kurulmuştur. Bu topraklarda Hristiyanlık din ve kültürünün yayılması için Rus merkezi hükümeti tarafından manastır idaresine verildi (SPMO, 1872, s. 397)³³. Bu sahada kurulan manastır kısa zamanda bütün Çuluşman ve Başkaus vadilerine hâkim hale geldi. Çuluşman vadilik alanları Altay Okrug’unun idari sınırları içerisinde yer almaktaydı. Çuluşman sahalarında yaşayan yerel Altay halklarından ya yaşam alanlarını terk etmeleri ya da Manastır ve Kilise İdarelerine yaşadıkları alanlar ve ekonomik faaliyetleri için kira ödemeleri yapmaları istendi. Altay yerel halklarının çoğunun gidecek başka yeri olmadığından Manastır ve Kilise İdareleri ile iyi geçinmeye ve kendilerinden istenilen kira bedellerini zamanında ödemeye mecbur oldular. Altaylılar manastır arazilerinin kullanımı için yıllık 1 ruble, tahıl ekimi için aile başı yıllık 1 ruble, arazide bulunan her büyük baş hayvanın otlağı için 25 kopeyk, her küçük baş hayvan otlağı için 5 kopeysk, hayvanlar için toplanan çayır ve saman için 10 kopeyk, ormanlık alanlardan faydalanmak için yıllık 1-ruble kira ödemeleri yapmaları gerekiyordu. Ayrıca, tahıl üretimi yapanlardan hasat sonrasında elde edilen toplam ürünün %10’luk kısmı kira bedeli olarak alınırdı (Potapov, s. 243)

³¹ Çarlık Rusya zamanında kullanılan alan ölçüsü (80*40=3200m2).

³² RGİA, f.796, op.36, d.302, l.3

³³ Sovyeta Pravoslavnago Missionerskago Obşestva (sonrasında- SPMO)

Altaylılar yapılan kira ödemeleri ve ekonomik faaliyetlerinin kısıtlanması dolayısıyla fakirleşmeye başladıklarından bu durumu kabullenmek istemediler. Altaylılar bu sebeplerle manastır yetkililerini uyezd ve guberniya yetkililerine şikâyet ettiler. Fakat ne uyezd ne de vilayet yetkililerinden olumlu cevap ve sonuç alamadılar. Altaylılar bu sebeplerle manastır ve kilise arazilerine açıktan olmasada gizlice müdahale etmeye başladılar. Manastır çevresindeki ormanlık alanlarda yangınlar çıkarmaya, dağlık alanlardaki kulübeleri parçalamaya, manastır ve kiliselere ait olan hayvanları ya kaçırmaya ya da öldürmeye başladılar³⁴ (GAAK).

Altay Dini Misyonu Çulışman ve Başkaus'tan sonra Ulagan, Çibit ve Koş-Agaç bölgelerindeki Altaylıları "Hristiyanlaştırmak ve kültürel seviyelerini yükseltmek" gayeleri ile bu bölgelerde iki kamp alanı açmıştır. Özellikle bu bölgelerde İslamiyet ve Lamaizm'in etkilerini ortadan kaldırmak için misyonerlik faaliyetlerine başlanmıştır (Altayçinov, 1937, s. 28).

Vladimir Petrov Dönemi (1865-1883)

1866 yılından Altay Dini Misyonunda S. Landışev'in yerine Arhimandrit Vladimir yönetici oldu. A. Vladimir döneminde Altay halklarının vaftiz ve din değiştirme misyonunda geleneksel eski metod yerine açılmış olan yeni misyon okulları ve misyoner köylerin oluşturulmasıyla genişleme sağlanmaya çalışılmıştır. Bu dönem içerisinde Altay'da toprak reformu ve kapitalist düzenin etkileri ile Avrupa Rusya'sından gelen köylü Hristiyanlar yerleştirilmeye başlanmıştır (TGV, 1864). L.P. Potapov'un verilerine göre 19 tane misyoner köyü kurulmuştur. Bu köyler; Ust-Balıksa, Çepoş, Ungurya, Kan, Tyudral, Marinskoe, Tundinskoe, Saydış, Aleksandrovscoe, Peşpeltir, Karasuk, Kainça, Edigan, Karagem, Kuray, Manjerok, Kamlak, Ust-Ulagan ve Balıksa olarak isimlendirildi (Potapov, 1953, s. 244). Misyoner köylerine ek olarak 1866-1884 yılları arasında Yukarı-İşa, Kultur (Porosyata), Salganda, Uskuç (Yukarı-Pyankov), Çoya, Tuekta ve Topuçay misyoner yerleşkeleri kuruldu³⁵ (SKİK-SO, 1928). Misyoner köyleri ve yerleşkeleri genellikle Kalmık hattı olarak nitelen Altay yerel halklarının bulunduğu alanlarda kurulmuş olup Rusya içlerinden gelen köylülerin iskân alanlarına dönüşmüştür. Rus köylüleri bu alanlarda yaşam şartlarının zor olmalarına rağmen yerel Altay halkları ile birlikte yaşamaya devam etmişlerdir.

³⁴ GAAK, f.164, op.1, d.52, l.20

³⁵ Sibirskih Kraevoy İspolnitelny Komitet Statistiçeskih Otdel (sonrasında- SKİK-SO)

Altay Dini Misyonu tarafından Karasuk, Salganda, Aleksandrovscoe, Çepoş, Manjerok, Tyudral, Marinskoe ve Kan köylerinde misyoner okulları açılmıştır³⁶ (GAAK).

Gorniy-Altay'da kurulan misyoner köy ve okulları ile misyonerlik faaliyetleri devam ettirilmiştir. Altay misyon faaliyetleri devam ettirilirken Altay yerel halklarının kültürleştirilmesi ve medeni seviye çıkarılması propagandası her yerde yapıldı. 1867 yılında Arhimandrit Vladamir, Altay Okul Misyonunda görev alacak öğretmen, tercüman ve kilise hizmetlilerinin yetiştirileceği bir eğitim programını planladı ve uygulamaya koydu³⁷ (GAAK).

Altay Misyonu, misyoner okullarından mezun olan yetenekli yerel öğrencileri bu programa dahil etti. 1870 yılında yerel misyon faaliyetlerinde tercüman M. Çevalkov, öğretmen İ. Solodçin, eğitimci S. İlteyev, T. Petrov ve V. Tazıyakov yer aldı³⁸. 1871 yılından itibaren S. İlteyev-Çepoş, T. Petrov-Çerno-Anuy ve T. Tazıyakov-Çulışman misyoner okullarında öğretmen olarak çalışmaya başladılar³⁹. Altay Misyoner okullarından mezun olan yetenekli yerel öğrencilerin bazıları ise misyonerlik faaliyetlerinde bulunmayarak başka iş kollarında çalışmaya başladılar. A. Pijatkin-ekonomi, İ. Kuçukov-hukuk ve P. Kuçukov-eğitim alanlarında çalışmaya başladı. Altay Misyon idarecileri ise misyoner okullarından mezun olan tüm yetenekli öğrencilerin kendi bünyelerinde misyonerlik faaliyetlerinde çalışmalarını istiyordu. Arhimandrit Vladamir misyoner okullarında görev alacak öğretmenlerin kalifiyesinin artırılması için Ulala Misyon Okulu mezunlarından iki-üç yetenekli öğrencinin Kazan Öğretmen Seminar'ın da belli bir süre kursa tabii olmasını istemiştir⁴⁰ (TGA-RT). Misyonun bu isteği gerek merkezi Rus hükümeti gerekse Kazan Seminar'ı misyoneri ve eğitimci N.N. İlminskiy tarafından olumlu karşılanarak kabul gördü. İlminskiy Altay Dini Misyonu için gerekli olan yerel kalifiyeli öğretmen eğitiminin gerekliliğini Kutsal Sinod'a bildirdi. 1879 eğitim yılından itibaren her yıl iki-üç mezun Kazan Öğretmen Seminar kurslarına katılmaya başladı. Ulala misyoner okulundan 1879 yılında Kazan Seminar'ındaki kurslara katılan ilk mezun öğrenci Stefan Todogoşev oldu⁴¹ (TGA-RT). Kazan'a daha sonraki yıllarda ise İvan Ştıgaşev, Kuzma Ukunakov, Moisey Oroçinov ve diğer bazı mezunlar gönderildi⁴² (TGA-RT)

³⁶ GAAK, f.164, op.1, d.43, l.8

³⁷ GAAK, f.164, op.1, d.43, l.1-4

³⁸ GAAK, f.164, op.1, d.46, l.5

³⁹ GAAK, f.164, op.1, d.43, l.1-4

⁴⁰ Tsentralnyy Gasudarstvenniy Arhiv Respubliki Tatarstan f.93, op.1, d.141, l.22 (sonrasında- TGA-RT)

⁴¹ TGA-RT, f.93, op.1, d.141, l.5

⁴² TGA-RT, f.93, op.1, d.141, l.42

Rus merkezi hükümetinin ve Kutsal Sinod'un 1870'li yıllardan itibaren desteklerini daha fazla hisseden Altay Dini Misyonu misyonerlik faaliyetlerini hızlandırarak Altay halkları içerisinde siyasi ve sosyal yapı düzenlemelerini içeren birtakım faaliyetlere girişti. Altaylı zaysan, demiçi ve paştık'lar (baştık) tarafından idare olunan yeni kreşen ahali yöneticilerin seçiminde ve mahkeme süreçlerinde aktif rol almaya başladılar. Misyoner yerleşkelerindeki yeni kreşenler kendi aralarından seçtikleri temsilciler arayıcılığıyla Altay yönetiminde etkin olmaya başladı ve bu durum Tomsk Vilayet yönetimi tarafından onandı. Fakat, misyoner yerleşkelerinden seçilen temsilciler sadece resmîyette sıfatlarını korumalarına karşın işlerlikte hüküm sahibi olan misyoner yerleşkelerin sahipleri olan Altay Dini Misyon yetkilileriydi. Böylece, Altay halklarının eski yönetim sistemi olan zaysan, bay ve soylu kişilerden oluşan üst sınıf yönetimine darbe vuruldu (Potapov, 1953, s. 244).

Altay Dini Misyonu XIX. yüzyılın 80'li yıllarının başlarında Altaylıların çevresinde yaşamakta olan ve inoretsk olarak nitelen Soyot, Dörböt, Kırgız ve Kazak halkları üzerinde misyon faaliyetlerini yürütmeye başladı. Misyon bu halklara daha yakın olabilmek için merkezini 1883 yılında Biysk şehrinde oluşturdu. Bu merkeze Ulala Misyonerlik Okulu'nun ve Altay Dini Misyonu'nun faaliyetlerini taşıdı. Biysk bölgesi misyonerlik faaliyetleri için Biysk Katehizatorskoe⁴³ Okulu'nu açtı⁴⁴ Altay Dini Misyonu Biysk yapılanması döneminde misyon başkan değişikliği yaşandı.

Makariy Nevskiy Dönemi (1883-1891)

1884 yılında misyon başkanı Makariy⁴⁵ oldu. Makariy misyoner faaliyetlerinde yerel Altay dilinin bilinmesi yanında yerel personel ve kreşenlerin Rus dilinde yazılmış olan misyon kitaplarına vakıf olmalarını bir eğitim programı haline getirmiştir. Rus dilinin öğrenilmesi Ulala, Ursul, Kebezen ve Çemal gibi misyoner yerleşkelerinde birlikte yaşayan Rus-Altay halkları arasındaki misyonerlik faaliyetlerine olumlu etki yapacağı düşünülmüştür (RGIA)⁴⁶.

Tobolsk Misyoner Okulu mezunu olan Makariy 1855 tarihinde Altay'a gelmişti. Altay'da başladığı misyonerlik faaliyetlerinin ilk iki yılında Altayca'yı öğrenmişti. Altay dilini bildiğinden dolayı

⁴³ İlahiyat

⁴⁴ GAAK, f.164, op.1, d.43, l.3

⁴⁵ Mihail Adreyeviç Nevskiy

⁴⁶ RGIA, f.796, op.440, d.1255, l.1

Altay Dini Misyonu onu Altay dilinde yazılacak misyonerlik kitaplarının basımı için Petersburg'ta bulunan Kutsal Sinod Matbaası'nda görevlendirmişti. Makariy bu görev dönüşünde Kazan Seminar'ında ünlü oryantalist-misyoner N.N. İlminskiy ile çalışmaya başladı ve 1868-1869 yılları arasında Kazan'da yaşadı. İlminskiy'in yerel dildeki misyonerlik eğitim sistemini öğrenerek Altay'da bulunan misyon okullarında uygulamaya koydu⁴⁷ (GAAK). Böylece Altay'daki misyoner okulları tamamen yerel dilde “*kilise-eğitimi*” karakteri kazanarak eğitimlerini ve misyonlarını yerel halk üzerinde devam ettirdiler.

Rus Çarı III. Aleksandır döneminde iç politikada yaşanan gelişmeler ve alınan kararlar gereği 1 Mart 1881 tarihinde okullar Kutsal Sinod'un denetimine geçti. Altay'daki misyoner okulları 1884 tarihinden sonra bu denetime tabii oldu. Misyoner okulları bu süreç içerisinde Rus merkezi hükümetinin kolonizasyon amaçlarının propaganda araçları oldu. Altay'da bulunan misyoner okullarının sayıları hızla artmaya başladı. Altay misyon okullarının sayısı beş yıl içerisinde artarak 25 kilise-okuluna ve bu okullarda 474 erkek, 166 kız öğrenci ile 23 erkek, 4 bayan öğretmenden oluşan eğitim faaliyetlerine ulaştı⁴⁸ (GAAK)

Altay Dini Misyon yerleşkelerinde (167), 22.555 kişi (Rus-7080, Altaylı-15.475) bulunmaktaydı. Misyoner yerleşkelerinin tümünde kilise ve ibadet evleri bulunuyordu⁴⁹ (GAAK).

Vladimir Sinkovskiy Dönemi (1891-1893)

V. Sinkovskiy, Ortodoks Misyoner Cemiyeti tarafından Ağustos 1875'te Altay Dini Misyonu'nda misyoner olarak görevlendirildi. Başlangıçta Ulala misyonerlik şubesinde hizmet veren Sinkovskiy misyon sınırlarının genişlemesiyle beraber 1877'de Çornıy- Anuy misyonerlik şubesinde çalışmaya başladı. 1878-1879 yıllarında Çornıy Anuy'da bir okulun, İlin'de bir kilisenin; 1879-1881 yılları arasında ise İlin ve Tyudrala'da 267 misyonerlik okullarını açtı⁵⁰.

1882 yılına gelindiğinde Altay Misyonu başkanı Vladimir Petrov, Kazak Misyonu'nun kurulması üzerine misyonun birinci derecede faaliyetleri yürütmesi adına Vladimir Sinkovskiy'i buraya atadı. Sinkovskiy 1884 yılında yanında bir tercüman ve bir de mezmur okuyucu ile bölgeye gelerek Kazakların yaşadığı Bukon köyüne yerleşti. Sinkovskiy, hazırladığı raporda Bukon Kazaklarının

⁴⁷ N.N. İlminskiy'in eğitim sistemi ilk 1870 yılında Çepoş misyon okulunda uygulanmaya başlandı.

⁴⁸ GAAK, f.164, op.1, d.52, l.20

⁴⁹ GAAK, f.164, op.1, d.46, l.4

⁵⁰ (Sinkovskiy, 1883)

kiliseye ilgisiz olmadığını, Kazakça çok akıcı konuştuklarını ve bu yüzden Kazaklar arasında Ortodoks misyoner faaliyetlerin yayılmasında çok faydalı olacaklarını aktardı. Bukon Kazaklarının Mesihî önemseydiği bu yüzden de pazar günleri yapılan dinî sohbetlere yoğun ilgi gösterdiğini ifade eden Sinkovskiy, bu sebeple muhakkak kutsal kitapların Kazakçaya aktarılması gerektiğine vurgu yaptı. 1884 yılında Sinkovskiy Bukon Kazaklarından 13 kişiyi vaftiz ederek Hristiyan dinine girmelerini sağladı (Pobedonostsev, 1886, s. 138).

Altay Dinî Misyonu'na bağlı Kazak Misyonu'nda göstermiş olduğu faaliyetler neticesinde Sinkovskiy 1890 yılında Makariy Nevskiy'in yardımcısı olarak atandı. 1891 yılında Makariy Nevskiy'in Tomsk Piskoposluğu'na atanmasıyla Altay Dinî Misyonu'nun başına getirildi. Sinkovskiy'in misyon başkanlığı iki yıl (1891-1893) sürdü ve bu kısa süre zarfında 285 Altay Türkü vaftiz edildi. Sinkovskiy döneminde 14 olan misyoner okul sayısı 70'e, 700 olan öğrenci sayısı ise 4000'e kadar yükseldi (Bogdanova, 1881)

Mefodiy Gerasimov Dönemi (1894-1898)

Altay Dinî Misyonu'nun altıncı başkanı olan Mefodiy Gerasimov 1882 yılında Altay Dinî Misyonu'nda mezmur okuyucu olarak görev yapmaya başladı. Mefodiy Gerasimov, 2 Haziran 1894 tarihinde Tomsk piskoposu Makariy Nevskiy ve Tambov piskoposu Aleksandr tarafından kutsanarak Altay Dinî Misyonu'nun başına getirilmiştir (TEV, 1894, s. 6)

Çolışman ve Blagoveşenskiy manastırı misyonerlik faaliyetlerinin merkezi haline getirildi. Altay Misyonu, Gerasimov dönemi kendisi dışında bir başrahip, dört keşiş, yirmi bir papaz, yedi diakon, elli dört mezmur okuyucu ve öğretmen kadrosundan müteşekkildi. Misyon bünyesinde yer alan Çolışman ve Blagoveşenskiy manastırlarında 146 görevli bulunuyordu (TEV, 1897, s. 24).

Altay Dinî Misyonu'nun kuruluş aşamasında (1830-1844) yalnızca 675 kişiyle sınırlı kalan vaftiz sayısı, Gerasimov dönemine geldiğimizde bölgede 8312'si Rus, 20770'i Altaylılardan oluşan Hristiyan Ortodoks nüfusu 29082 sayısına ulaşmış bulubuyordu. Bu dönemde bölgede misyona bağlı yerleşim yeri sayıları ise 192'ye kadar yükselmişti. Yerleşim yerlerine ilaveten misyona bağlı 47 okul ve bu okullarda eğitim gören 790'ı 274 erkek, 235'i kız olmak üzere toplam 1025 öğrenci bulunuyordu (TEV, 1897, s. 24-25)

Sergey Petrov Dönemi (1899-1901)

Sergey Petrov 1892 yılında papazlık rütbesine terfi ettirilerek Kazak Misyonu başkan yardımcılığı görevine getirildi (TEV, 1892). Kutsal Sinod'un 31 Ocak 1895 tarihli ve 378 numaralı kararına göre, Kazak Misyonu bağımsız olarak Altay Misyonu bünyesinden çıkarıldı. S. Petrov, Kazak Misyonunun başkanı oldu (TEV, 1895). Şubat 1899 yılında Altay Dinî Misyonu başkanı olarak atandı (TEV, 1899). Altay'da 19316 gayri Rus Ortodoks, 1665 eski inananlardan toplam 37739 Hristiyan nüfus bulunuyordu (TEV, 1901). S. Petrov misyon faaliyetleri dönemin 4 Müslüman, 22 eski inanlar mensubu olmak üzere toplam 183 kişiyi Ortodoks oldu (TEV, 1901)

TARTIŞMA

Altay'daki misyonerlik faaliyetleri Rus kolonizasyon yayılmacılığının vazgeçilmez unsuru haline geldi. Makariy Nevskiy ise misyon ve kolonizasyonun en önemli figürü haline dönüştü. Altay Dini Misyonu'nun teşkilatlanması ve faaliyetleri Sibiry'a'daki tüm misyonerlik faaliyetlerine örnek oldu.⁵¹ Misyon Altay halklarının asimile edilmesinde, Ortodoks-Hristiyanlaştırma ve kolonizasyon faaliyetlerinde Çarlık politikalarını uygulama doğrultusunda aktif rol aldı. Bu amaçla Rus köylülerinin misyoner yerleşkelerine iskân edilmesi ve yerel halkların vaftiz süreci hızlandırıldı. 1897 yılı içerisinde 192 olan yerleşke sayısı 1910 yılına gelindiğinde 380 olurken yaşayanların sayısı 52.000 kişiye ulaştı. Altaylı konar-göçerlerin yaşamış olduğu alanlarda misyon yerleşkeleri oluşturularak düz ve verimli araziler işgal edilmeye başlandı⁵² (GAAK).

Altay Okrug idarecisi N. Ovçinnikov'un raporlarında kolonizasyon şeklinde zorla ele geçirilen topraklar Altaylıların istemeyerekte olsa kabullendikleri bir duruma dönüştü. Misyoner yerleşkeleri pratikte Çarlık Rusya'nın resmi parçaları sayılıyordu. Misyon yerleşkelerinde misyonerlik ve güç yolu ile ele geçirilen topraklar Rus köylüleri ile Altaylı konar-göçer halk arasında her daim düşmanlığa sebep oluyordu. Altay yerel halklarının Çarlık ve misyoner kolonizasyonu tarafından zorla topraklarının işgal edilme süreci sürdü. Misyonerler tarafından Altay vadilik alanlarına dikilen tahta haçlar kolonizasyonun simgesi haline geldi. Misyon başkanı Makariy tahta haçların dikildiği alanlara Altaylıların 5 verst kadar yaklaşmalarını ve bu uzaklıktaki alanlarda şaman ayinlerinin yapılmaması düzenlemelerini Tomsk Valisine onaylattı.

⁵¹ Bknz; Tomsk Eparhiya Vedomosti 1897-1991

⁵² GAAK, f.164, op.1, d.52, l.20

Bu düzenlemeden sonra kreşen olmayan Altay halkları dağlık ve ormanlık alanlara çekilirken düzlük ve verimli konar-göçerlik alanlar misyonun yönetimine geçti. Misyoner ve Rus köylüleri bu tahta haçları Altay yerel halklarına karşı tehdit aracına dönüştürdü. Rus köylüleri çok defa tahta haç ve papaz getirebileceği tehditleri ile Altaylıların kendi topraklarından çıkmalarını sağlamışlardır⁵³ (GAAK)

Altay Dini Misyonu başlangıçta Altaylı konar-göçer halklarını yerleşik hayata geçirme ve kültürleşme politikası XIX. yüzyılın sonlarında kolonizasyon ve asimilasyon siyasetine dönüşmüştür. Altay misyon raporlarında misyonerliğin yanında kolonizasyon faaliyetleri Rus devletinin istediği şekilde yerine getirilmiştir (Potapov, 1953, s. 247). Altaylılar bu faaliyetler karşısında ekonomik, dini ve kültürel alanlarda çıkmaza girerek gerilemeye ve fakirleşmeye başlamışlardır⁵⁴ (RGİA). Altaylıların fakirleşmesi Ruslara karşı güvensizlik ve nefret ortamına neden oldu⁵⁵. Bu güvensizlik ve nefret ortamı aynı zamanda Ruslar ile resmi protokoller⁵⁶ ve iş birliği yapan zaysan ve soylu kişilere karşı yaşanmıştır.

Altay Dini Misyonu kültürel alanda yapmış olduğu çalışmalar ile Altaylıları etkilemiştir. XIX. yüzyılın başlarında 40'lı yıllarında Altay Dini Misyonu üyeleri tarafından Altay dilinde Rus harflerine dayalı bir alfabe oluşturulmuştur (Kazagaçeva, 1972, s. 8). Altay alfabesi eski Oyrat alfabesi Zaya-Panditı'dan daha mükemmel hale getirilmiştir. Rus alfabesinin aksine sözcüklerdeki konumlarına bağlı olarak hemen hemen her harfin üç farklı stili oluşturuldu (Badmaev , 1971).

Altay Dini Misyonu tarafından 1868 yılında Altay dilinde bir ders kitabı yayınlandı. (Kazagaçeva, 1972, s. 8). 1869 yılında N.İ. İlminskiy ve A.K. Kazembek redaktörlüğünde "*Altay Dilinin Gramatiği*"⁵⁷ adlı kitap V.İ. Verbitskiy tarafından hazırlandı (Tadikin, 1970, s. 9). Verbitskiy tarafından "*Türk Dilinin Altay ve Aladağ Lehçeleri Sözlüğü*"⁵⁸ adlı eser 1884 yılında Kazan'da yayınlandı (Verbitskiy, 1884).

Altay Dini Misyonu tarafından Kazan'a gönderilen Altaylı, İvan Ştıgaşev 1882 yılında Kazan İlahiyat okulundan mezun oldu. Ştıgaşev'in akademik ve edebi çalışmaları ilim aleminde yankı uyandırmıştır. (Potapov, 1953, s. 244). Ştıgaşev'in edebi karakterdeki en önemli eseri otobiyografi

⁵³ GAAK, f.164, op.1, d.52, l.20

⁵⁴ RGİA, f.796, op.440, d.1257, l.11

⁵⁵ GAAK, f.164, op.1, d.52, l.19

⁵⁶ Birinci Altay duçini ve soyluları ile yapılmış olan protokol.

⁵⁷ Grammatika Altayskogo Yazıka

⁵⁸ Slovar Altayskogo i Aladaskogo nareçiya Turskogo yazıka

özelliği taşıyan Altaylının Kiyev, Moskova ve çevresine seyahat notları⁵⁹ adlı 1884 yılında Moskova’da yayınlanan eseridir (Ştıgaşev, 1884). Otobiyografik karakter taşıyan diğer bir eseri ise “*Şorlu (Altaylı) İ.M. Ştıgaşev’in Okula Kabulü ve Eğitim Süreci*”⁶⁰ adlı eseri 1885 yılında Kazan’da yayınlanmıştır (Ştıgaşev, 1885).

Altay’daki misyoner okullarından mezun olan diğer Altaylılar yerli halkın kültürel değişim ve gelişimlerine katkıda bulundular. G.M. Tokmaşev “*Borozi-Kaan*” adlı destanı ve epik kahramanlık efsanelerini Rusça’ya tercüme etti. Destan çevirisinin önsözüne yazmış olduğu bilgiler fazla ayrıntı içermemekle birlikte yerli halkın kaderi ve kültürünün gelişmesi için beklentilerini içermektedir (Tokmaşev, 1917). N.G. Nikiforov, Altay halklarının folklorik materyallerini toplayan yerli araştırmacıydı. Toplamış olduğu folklorik materyalleri 1915 yılında G.N. Potanın’in yardımıyla kendisi yayımlamıştır (Nikiforov, 1915). V.T Tiber Petrov’da eğitimine Almanya’da devam ederek doktorluk payesini alıp yerel tarih ile ilgili araştırmalar yapmıştır (Puşkarev, 1930). Altaylı olup Rusça edebiyat eserlerini oluşturan ilk araştırmacı yerel sanatçı olan G.İ. Gurkin’dir. Gurkin’in 1907 yılında Tomsk şehrinde yayınlanan Sibirya Yaşamı (Sibirskaya Jizn) adlı gazetede Altay isimli ilk edebi makalesi yayınlanmıştır. Gurkin, 1915 yılında Tomsk şehrindeki kendi resim sergisi kataloğuna Altay ve Katun adlı büyük bir makale daha yazmıştır. Gurkin kendi yapmış olduğu tablolarına sanatsal önsözler ve şiirsel yorumlarda yazmıştır. Bu yorumlara örnek oluşturabilecek makalesi “*Özgür Altay*” (Svobodniy Altay) gazetesinde Nisan 1917 yılında Kara-Kol (Kara-Göl) ismiyle yayınlanmıştır (Edokov, Literaturnoe tvorçestvo Hudojnika G.İ. Gurkina, 1982)

Altay dilinin edebi yönünün gelişmesi, yeni terimlerin oluşturulması ve sözcük haznesinin zenginleştirilmesi, Altay Ruhani Misyonunun çeviri komisyonlarının faaliyetleri sonucu gerçekleşmiştir. Ancak çeviri komisyonlarının genel amaçlarının kilise metinlerinin çevrilip yerel halka empoze edilmesi olduğu göz ardı edilmemelidir. Altay Dini Misyonunun 1906 yılına ait raporunda 150 yerel dilde basılmış eserden bahsedilmektedir (Kazagaçeva, 1972, s. 9).

Altay Dini Misyonu çevirmeni olan M.V. Çevalkov, Altay edebiyatının temellerini oluşturmuştur. Çevalkov’un ilk sanatsal eseri “*Çevalkov’un Hayatı*”⁶¹ adlı kendi hayatını konu alan kurgusal bir hikâye biçiminde 1860 yılında yayınlanmıştır (Bedyurov, 1987, s. 118). V.V. Radlov’un isteği üzerine topladığı Altay folklorlarına ait materyalleri ise Çevalkov 1866 yılında yayınlamıştır

⁵⁹ Zapiski o Puteşestvii Altaytsa v Kiev, Moskvu i eya Okrestnosti

⁶⁰ Postuplenie v Uçilişe i Prodoljenie Uçeniya Şortsa (Altaytsa) İ.M. Ştıgaşeva

⁶¹ Çöbölköptüing Jürümi

(Çevalkov, 2016). 1872 yılında M.V. Çevalkov'a ait yayımlanan “*Altay Dilli Şiirlerdeki Öğretici Makaleler*”⁶² adlı eseri yayınlanmıştır (Kazagaçeva, 1972, s. 12). Çevalkov'un hayatını anlatan “*Unutulmaz Ahit*”⁶³ adlı eser 1894 yılında Moskova'da yayınlanmıştır. Bu eser Çevalkov'un hayatını anlatan önceki çalışmalara oranla daha geniş kapsamlıdır. Bu eserin orijinali bizzat Çevalkov tarafından Altayca olarak yazılmış ve “*Undul-bas Kerees*” ismini taşımaktadır. Fakat bu eser kayıptır ve halen bulunamamıştır (Bedyurov, s. 118).

Gorniy-Altay'da XIX. yüzyılın sonlarında güzel sanatların kurucusu ve temsilcisi konumunda olan G.İ. Gurkin'in profesyonel çalışmaları ön plana çıkmaktadır. Gurkin, Ulala'da bulunan misyoner okulundaki eğitimi sırasında ikon boyama sanatına ayrı bir ilgi duymuştur. Misyoner okulundan mezun olduktan sonra ilgi ve yeteneği sayesinde Ulala ve Biysk şehirlerinde bulunan ikon boyama atölyelerinde çalışmıştır. 1897 yılında St. Peterburg'a giderek ünlü Rus peyzaj ressamı İ.İ. Şişkin'in öğrencisi oldu ve yeteneği sayesinde daha sonrasında Rus Sanat Akademisine kabul edildi. Gurkin ünlü bir fırça ustası olan profesyonel sanatçı oldu (Edokov, 1984, s. 6). G.İ. Gurkin'den başka Ulala'da ikon boyama sanatında yetenekli Altaylı sanatçılar yetişmiştir. Bu sanatçılardan Nikiforov, Telgerov, Konzıçakov, Zyablitskiy ve Sadonov yetenekli ve ünlü olanlarıdır (Edokov, 1981, s. 5).

SONUÇ

Çarlık Rusya 1552 Kazan-Hanlığı ve 1582 Sibir-Hanlığı topraklarını işgal etti. XVI. yüzyılın ortaları ve XVII. yüzyılın başlarında Altay Türk halklarının komşuları böylece Ruslar oldu. Altay çevresinde bulunan Türk toplulukları Sibir Hanlığının ortadan kaldırılmasından sonra Rus uyrukluğunu kabul ederek zorla yasak ödemek zorunda bırakıldılar.

XVII. yüzyılın başlarında Altay Türk toplulukları hem Oyratlara hem de Ruslara bağımlı haline geldiler. XVIII. yüzyılın başlarında Hristiyanlık dinine çağrılar konar-göçer Altay halkları arasında bir revaç görmedi. Rus köylüleri ile birlikte yaşayan Altay yerel sakinleri 1789-1799 yılları arasında misyon faaliyetleri ile Hristiyanlık dinini kabule zorlandılar. Cungar Hanlığının 8 Temmuz 1755 yıkılması ve Chin saldırıları sonucunda tamamen Çarlık Rusya'nın kolonizasyon hedefinde oldular. Rusya Dış İşleri Başkanlığının 16 Ekim 1756 tarihli Zengorların uyrukluğa

⁶² Pouçitelne Stati v Stitah na Altayskom Yazıke

⁶³ Pamyatnoe Zaveşanie

kabul edilme ve Aşağı-Volga sahalarına göç ettirilme hakkındaki kararname gereği kolonizasyon sürecinde uygulama safhasına geçildi.

Çarlık Rusya Dış İşleri Başkanlığı 31 Aralık 1758 tarihli kararnamesi ile Sibirya bölgesi yerel idarecilerine Kolıvan-Kuznetsk askeri hattında bulunan birlikler ile Altay’da henüz Rus uyrukluğunu kabul etmeyenlerin zorla uyrukluğa geçişlerinin sağlanması için güç kullanma izni verdi. Çarlık Rus hükümeti 1811 tarihinden itibaren Kolıvan-Kuznetsk savaş hattının ileri bölgelerini Rus halklarının yerleşmesine açma kararı aldı. Kolıvan-Kuznetsk hattının ilerisinde bulunan “Kolıvan-Voskresensk Maden Fabrikası” idaresi gelen Rus halkının kayıt altına alınmasına ve bölgeye yerleşmesine izin verdi.

XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Altay coğrafyasında Kolıvan-Kuznetsk hattında Çarlık Rusya tarafından 1828’den itibaren Rus yerleşkeleri kuruldu. Rus yerleşkelerin de bulunan yerel hakların kültürel ve dini yönden Rus-Ortodoks yaşam kültürünü kabul etmeleri için ideolojik düzenlemeler yapılması öngörüldü. Bu ideolojik düzenlemeler ilk olarak din ve kültürel alanlarda sağlanmak istendi.

Çarlık Rusya, 1828 yılında Rus Ortodoks Kilisesi vasıtasıyla devlet dini olan Ortodoksluğu yaymak, dini açıdan farklı nüfusları arasındaki misyonerlik faaliyetlerini genişletme girişimlerinde bulundu. Kutsal Sinod’un 15 Aralık 1828’de Altay Dini Misyonunun kuruluşu ile alakalı kararı 22 Mayıs 1830 tarihinde onaylanıp yayımlandı. 1830 tarihi Altay Dini Misyonunun kuruluş tarihi olarak kabul edildi. Altay Dini Misyonunun kurucusu ve ilk misyon görevlisi Arhimandrit Makariy Gluharev oldu.

Altay Dini Misyonunun temel kolonizasyon amacı Altay sahasında yaşayan inorets nitelediği ulusları sadece kreşen etmek ile kalmayıp onları yerleşik hayata geçirmek, kültürel seviyelerini yükseltmek, üretim faaliyetlerini öğretmek, üretim yapmalarını sağlamak, maddi kazanımlar ile devlete ve kanunlarına biat eden halk kütlelerine dönüştürmektir. Misyonun temel metotları Altay yerel halkının vaftiz edilmesi, Çarlık Rusya kanunlarına zorla uymalarının sağlanması, Hristiyanlıktan dönüşlerin ve şaman törenlerine katılımların engellenmesi, eski kutsallarına hayvan kurban edilmesinin yasaklanması, Atalar-Kültü ve Gök-Tanrı inanışların unutturulması şeklinde uygulanmıştır.

Altay Dini Misyonu ilk yıllarında dua evleri, manastırlar, çocukların eğitimi için kurumsal ücretsiz erkek ve kız misyoner okulları, yerel halklar üzerinde şifacı kimlik ile sağlık kurumları açtı. Misyon, Çarlık Rusya hükümeti ve Kutsal Sinod tarafından Gorniy-Altay çevresinde yapılacak

misyonerlik faaliyetlerinin icrası, materyallerin temini, personel iaşesi ve maaşlarının ödenmesi yüksek bütçeli maddi yardımlar aldı. Misyon, artan maddi imkân ve örgütlenmesiyle Altay içlerine kadar olan alanlarda misyonerlik faaliyetlerini genişletti.

1864 yılında Altay yerel halklarının boş kalan topraklarında manastırlar kuruldu. Bu topraklar Hristiyanlık din ve kültürünün yayılması için Rus merkezi hükümeti tarafından manastır idarelerine verildi. Bu sahalarda kurulan manastırlar kısa zamanda bütün Altay halklarının ya yaşam alanlarını terk etmelerine ya da Manastır ve Kilise İdareleri içerisinde yaşadıkları kendi öz toprakları için kira ödemeleri yapmalarına neden oldu. Altay yerel halklarının çoğunun gidecek başka yeri olmadığından Manastır ve Kilise İdareleri ile iyi geçinmeye ve kendilerinden istenilen kira bedellerini zamanında ödemeye mecbur oldular. Altaylılar yapılan kira ödemeleri ve ekonomik faaliyetlerinin kısıtlanması dolayısıyla fakirleşmeye başladıklarından bu durumu kabullenmek istemediler. Altay yerel halkları bu sebeplerle manastır ve kilise arazilerine açıktan olmasa da gizlice karşı müdahalede bulundular.

Altay Dini Misyonu yerel halkı “Hristiyanlaştırmak ve kültürel seviyelerini yükseltmek” gayeleri ile İslamiyet ve Lamaizm’in etkilerinden soyutlamaya çalıştı. Bu amaçla 1867 yılında Altay Eğitim Misyonunda görev alacak öğretmen, tercüman ve kilise hizmetlilerinin yetiştirileceği bir eğitim programını planladı ve uygulamaya koymuştur.

Rus merkezi hükümetinin ve Kutsal Sinod’un 1870’li yıllardan itibaren desteklerini daha fazla hisseden Altay Dini Misyonu misyonerlik faaliyetlerini hızlandırdı. Altay halkları içerisinde siyasi ve sosyal yapı düzenlemelerini içeren faaliyetlere girişti.

Altay’daki misyonerlik faaliyetleri Rus kolonizasyon yayılmacılığının vazgeçilmez unsuru haline dönüştü. Altay Dini Misyonunun teşkilatlanması ve faaliyetleri Sibiry’a’daki tüm misyonerlik faaliyetlerine örnek oldu. Misyon Altay halklarının asimile edilmesinde, Ortodok-Hristiyanlaştırma ve kolonizasyon faaliyetlerinde Çarlık politikalarını uygulama doğrultusunda aktif rol aldı. Bu amaçla Rus köylülerinin misyoner yerleşkelerine iskân edilmesi ve yerel halkların vaftiz süreci hızlandırıldı. Altaylı konar-göçerlerin yaşamış olduğu alanlarda misyon yerleşkeleri oluşturularak düz ve verimli araziler işgal edilmeye başlandı.

Misyon yerleşkelerinde misyonerlik ve güç yolu ile ele geçirilen topraklar Rus köylüleri ile Altaylı konar-göçer halk arasında her daim düşmanlığa sebep oldu. Altay yerel halklarının Çarlık ve misyoner kolonizasyon tarafından zorla topraklarının işgal edilme süreci devam etti. Misyonerler tarafından Altay vadilik alanlarına dikilen tahta haçlar kolonizasyon simgesi haline geldi. Bu

düzenlemeden sonra vaftiz olmayan Altay halkları dağlık ve ormanlık alanlara çekilirken düzlük ve verimli konar-göçerlik alanlar misyonun yönetimine geçti. Misyoner ve Rus köylüleri bu tahta haçları Altay yerel halklarına karşı tehdit aracına dönüştürdü.

Altay Dini Misyonu başlangıçta Altaylı konar-göçer halkları yerleşik hayata geçirme ve kültürleşme politikası ile faaliyetlerine başlamasına karşı XIX. yüzyılın sonlarında kolonizasyon ve asimilasyon siyasetini uygulayan devlet kurumuna dönüştü. Altaylılar bu faaliyetler karşısında ekonomik, dini ve kültürel alanlarda çıkmaza girerek geriledi ve fakirleşti. Altaylıların fakirleşmesi Ruslara karşı güvensizlik ve nefret ortamına neden oldu. Bu güvensizlik ve nefret ortamı aynı zamanda Ruslar ile resmi protokoller ve iş birliği yapan zaysan ve soylu kişilere karşıda yaşandı.

Preprint

KAYNAKÇA VE NOTLAR

- Altayçinov, M. (1937). Otçetov Altayskoy Duhovnoy Missii. Gorno-Altaysk: Altayskiy Duhovnoy Missii.
- AVPR. (tarih yok). Arhiv Vneşney Politiki Rossii.
- Badmaev , A. V. (1971). Praktičeskiy Mamouçitel Starokalmitskoy Pismennosti. Elista.
- Bahruşin, S. V. (1928). Oçerki Po İstorii Kolonizatsii Sibiri v XVII i XVIII vekov. Moskova.
- Bedyurov, B. Y. (1987). Slovo o Predteçah. Mudriy Bogatır, 118.
- Bogdanova, T. A. (1881). Vladimir (Sinkovskiy [Senkovskiy] Filaret Alekseeviç (1845-1917). TEV(5), 65-73.
- Cevalkov, M. V. (1894). Pamyatnoe Zaveşanie. (A. Gilyarevskiy, Dü.) Moskova: Duhovno-Tsenzurnago Komiteta.
- Cevalkov, M. V. (2016). Çöbölköptüng Jürümi. (E. P. Çinina, & Z. S. Kazagaçeva, Dü) Gorno-Altaysk: Natsionalnaya Biblioteka İmeni M.V. Çevalkova.
- Cimitdorjiev, Ş. B. (1987). Rossiya i Mongoliya. (M. İ. Golman, Dü.) Moskova: Nauka.
- Dolgih, B. O. (1960). Rodovoy i Plemennoy Sostav Narodov Sibiri v XVII veka. Moskova: AN. SSSR.
- Dometian, İ. (1863). Zapiski Altayskogo Missionera İeromonaha Dometiana 1861-1862. Altayskoy Duhovnoy Missiya , 11. Tomsk: Strannik.
- Edokov, V. İ. (1981). Oçerki İstorii İzobrazitelnogo İskusstva Gornogo Altaya. Gorno-Altaysk.
- Edokov, V. İ. (1982). Literaturnoe tvorçestvo Hudojnika G.İ. Gurkina. Altayskiy Folklor i Literatura.
- Edokov, V. İ. (1984). Master iz Anosa. Barnaul.
- Fişer, İ. E. (1774). Sibirskaya İstoriya s Samago Otkırıtıya Sibiri do Zavoyevaniya sey Zemli Russkim Orujiyem. St. Petersburg.
- GAAK. (tarih yok). Gasudarstvenniy Arhiv Altayskogo Kraya.
- Golubev, P. A. (1890). Altay. İstoriko-Statistiçeskiy Sbornik Po Voprosom Ekonomiçeskago i Grajdanskago Razvıtıya Altayskago Gornago Okrugı. (V. A. Gulyaeva, Dü.) Tomsk: Tipolitografiya Mihaylova i Makuşina.

- GPİB. (1886). Kolleksiya M.D.Hmirova. Tomskaya Guberniya. Tomsk: Gasuderstvennaya Publiçnaya İstoriçeskaya Biblioteka.
- Gureviç, B. P. (1989). Mejdunarodnie Otnoşenie v Tsentralnoy Azii v XVII-pervoy polovine XIX v.; Dokumentı i Materialı (Cilt II). Moskova: Nauka.
- Harlampoviç, K. V. (1905). Arhimandrit Makariy Gluharev. S-Peterburg: Tipografiya M. Merkuşeva.
- Harlampoviç, K. V. (1905). Pisma Arhimandrita Makariya Gluhareva Osnovatelya Altayskoy Missii. Kazan: Tsentralnaya Tipografiya.
- İRA-I. (2002). İstoriya Respubliki Altaya T.I. Gorno-Altaysk: İstitut Altaistiki im. S.S. Surazakova.
- Kazagaçeva, Z. S. (1972). Zarojdenie Altayskoy Literaturi. Gorno-Altaysk.
- Kreydun, Y. A. (2008). Altayskaya Duhovnaya Missiya v 1830-1919 g. Struktura i Deyatelnost. Moskova: Azbuka-Verı.
- Landışev, S. (1864). Altayskaya Duhovnaya Missiya. (P. P. Benevolenskiy, Dü.) Moskova: Tipografiya Gote.
- Landışev, S. V. (1856). Nekotorie Svedeniya o Tserkovnoy Altayskoy Missii(. Moskova: Tipografiya V. Gothe.
- MİD. (1889). Sbornik Dogovorov Rossii s Kitayem (1689-1881). Sanktpeterburg: İzdanie Ministerstva İnostrannih Del.
- Miller, G. F. (1937). İstoriya Sibiri (Cilt II). Moskova: Akademii Nauk SSSR.
- Moisev, V. A. (1983). Tsinskaya İmperiya i Narodı Sayano-Altaya v XVIII. v. Moskova: Nauka.
- Mukeva, L. N. (2014). Politika Kabineta v Gornom Altaye v Dosovetskoe Vremya. Gorno-Altaysk: RİO Gorno-Altayskogo Gosuderstvennogo Universiteta.
- Nikiforov, N. Y. (1915). Anoskiy Sbornik. Omsk.
- Nosov, S. K. (1992, Mart 13). Russkiy Missioner. Zvezda Altaya.
- Nosov, S. K. (1993, Kasım 26). Provoslavnie Svyatini Altaya. Zvezda Altaya.
- PK.-ZS. (1881). Pamyatnaya Knijka Zapadnoy Sibiri 1881. Omsk: Tipografiya Okrujnaya Ştaba.
- Pobedonostsev, K. (1886). Vsepoddaneyşiy Otçet Ober-Prokurora Svyateyşago Sinoda po Vedomstvu Pravoslavnago İspovedaniya za 1884. Sanktpeterburg: Sinodalnoy Tipografii.
- Potanin, G. N. (1867). Materiyalı Dlya İstorii Sibiri. Moskova: İmperatorskago Obşestva İstorii i Drevnostey Rossiyskih pri Moskovskom Universitet.

- Potapov, L. P. (1953). Oçerki Po İstorii Altaytsev. Moskova: Akademii Nauk SSSR.
- PSZ.II. (1830). Polnoe Sobranie Zakanov Rossiyskoy İmperii (Cilt III-1828). Sanktpeterburg: Tipografiya II Otdeleniya Sobstvennoy Ego İmperatorskago Veliçestva Kantselyarii.
- PSZ.II. (1833). Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperii (Cilt VII-1832). Sanktpeterburg: Tipografiya II Otdeleniya Sobstvennoy Ego İmperatorskago Veliçestva Kantselyarii.
- Puşkarev, G. M. (1930). V Hrebtah Altaya. Novosibirsk.
- RGADA. (1841). Rossiyskiy Gasudarstvenniy Arhiv Drevnih Aktov (Cilt III). Sanktpeterburg: Arheografiçeskou Kommmissieu.
- RGİA. (tarih yok). Rossiyskiy Gosudarsvenniy İstoriçeskiy Arhiv v g. Sankt Peterburge.
- Romanenko, E. K. (2016). Prebodobniy Makariy (Gluharev) i Osnovanie Altayskoy Duhovnoy Missii. Makarevskie Çteniya (s. 25-28). Gorno-Altaysk: Gorno-Altayskiy Gosudarstvenniy Universitet.
- Samaev, G. P. (1991). Gorniy Altay v XVII-seredine XIX. Veke. Gorno-Altaysk.
- Samaev, G. P. (1996). Prisoyedineniye Altaya k Rossii. Gorno-Altaysk: Ak Çeçek.
- Sinkovskiy, F. (1883). Zapiski Altayskago Missionera Çerno-Anuyskago Otdeleniya. Moskova.
- SKİK-SO. (1928). Spisok Naselennih Mest Sibirskogo Kraya (Cilt I). Novosibirsk: Sibirskih Kraevoy İсполnitelny Komitet Statistiçeskih Otdel.
- Slovtsov, P. A. (1886). İstoriçeskie Obozrenie Sibiri, Kniga Pervaya(1585-1742) (Cilt I). Sank-Petersburg: İzdanie İ.M. Sibiryakova.
- Solodçin, İ. (1868). Altayskaya Missia. Tomsk: Domaşniyaya Beseda.
- SPMO. (1872). Sbornik Svedeniy o Pravoslavnih Missiyah (Cilt II). Moskova: Sovyeta Pravoslavnago Missionerskago Obşestva.
- Şıtıgaşev, İ. M. (1884). Zapiski o Puteşestvii Altaytsa v Kiev, Moskovu i eya Okrestnosti. Moskova.
- Şıtıgaşev, İ. M. (1885). Postuplenie v Uçilişe i Prodoljenie Uçeniya Şortsa (Altaytsa). Kazan.
- Şunkov, V. İ. (1958). Oçerki Po İstorii Zemledeliya Sibiri v XVI veka. Moskova.
- Tadikin, V. N. (1970). K 100 Letiyu "Grammatiki Altayskogo Yazıka". Uçenie Zapiski(9).
- TEV. (1880, Ağustos 1). Altayskoy Duhovnoy Missii . Tomskaya Eparhıalnaya Vedomosti(1), s. 1-24.
- TEV. (1888, Eylül 1). Prosveşenie Hristiyanskoyu Veroyu İnorodtsev Zapadnoy Sibiri. Tomskaya Eparhıalnaya Vedomosti, IX(17), 1-16.

- TEV. (1891, Şubat 1). Priroda i Naselenie Altaya. Tomskie Eparhialnie Vedomosti(3), 3-4.
- TEV. (1892). Rasporyajeniya Eparhialnago Naçalstva. Tomskie Eparhialnie Vedomosti(23), 2.
- TEV. (1894). Rasporyajeniya Eparhialnago Naçalstva. Tomskie Eparhialnie Vedomosti(12), 6.
- TEV. (1895). Rasporyajeniya Eparhialnago Naçalstva. Tomskie Eparhialnie Vedomosti(5), 2.
- TEV. (1897). Otçet Altayskoy Duhovnoy Missii, Tomskoy Eparhii za 1896 god. Tomskie Eparhialnie Vedomosti(8), 24.
- TEV. (1897). Otçet Altayskoy Duhovnoy Missii, Tomskoy Eparhii za 1896 god. Tomskie Eparhialnie Vedomosti(8), 24-25.
- TEV. (1899). Rasporyajeniya Eparhialnago Naçalstva. Tomskie Eparhialnie Vedomosti(5), 7.
- TEV. (1901). Otçet Altayskoy Duhovnoy Missii. Tomskie Eparhialnie Vedomosti(8), 21.
- TEV. (1901). Otçet Altayskoy Duhovnoy Missii za 1900 god. Tomskie Eparhialnie Vedomosti(6), 1.
- TGA-RT. (tarih yok). Tsentralniy Gasudarstvenniy Arhiv Respubliki Tatarstan.
- TGV. (1864, Aralık 11). Rasprostranenie Hristianstva i Razvitie Promiřlennosti na Altae. Tomskie Gubernskie Vedomosti(49), s. 333-336.
- TGV. (1868, Aralık 6). Ulala-İz Zapisok Turista. Tomskie Gubernskie Vedomosti(48), 13-14.
- Tokmaşev, G. M. (1917, Ekim). K Skazke Borozı Kaan. Şkola i Jizn Sibiri(2).
- TsGVİA-SSSR. (tarih yok). Tsentralniy Gosudarsvenniy Vayenno İstoriçeskiy Arhiv-SSSR.
- Umanskiy, A. P. (1980). Teleutı i Russkiye v XVII-XVIII Vekov. Novosibir.
- Verbitskiy, V. İ. (1884). Slovar Altayskago i Aladagskago Nareçiy Tyurskago Yazıka. Kazan: Pravoslavnago Missioneskago Obşestva.
- Verbitskiy, V. İ. (1885). Oçerk Deyatelnosti Altayskoy Duhovnoy Missii po Sluçayu Pyatidesyatiletnyago eya Yubileyu(1830-1880)- Pamyatnaya Knijka Tomskoy Gubernii 1885. Tomsk: İzdaniye Tomskago Statistiçeskago Komiteta.
- Verbitskiy, V. İ. (1886, Ekim 1). Kratkie Svedeniya ob Altayskoy Duhovnoy Missii. Tomskie Eparhialnie Vedomosti(19), 1-29.
- Vladimirova, Ş. N. (2015). Deyatelnost Altayskoy Duhovnoy Missii v 1830-1918 g. . Altayskaya Gasudarstvennaya Akademiya Obrazovaniya İmeni V.M. Şukşına, Fakultet İstorii i Prava. Biysk: Ministerstvo Obrazovaniya i Nauki Rossiyskoy Federatsii.
- Zlatkin, İ. Y. (1964). İstoriya Cungarskogo Hanstva. Moskova.